

W drodze ku dorosłości¹, czyli NIEPEŁNOSPRAWNY intelektualnie SPRAWNYM społecznie

Streszczenie

Człowiek od samego początku życia rozwija się, a z wiekiem nabywa coraz to więcej umiejętności, aby stawać się samodzielną i niezależną osobą. Jednostka niepełnosprawna intelektualnie już „na starcie” obciążona jest pewnymi dysfunkcjami oraz wymaga systematycznego, ciągłego i wielowymiarowego wsparcia i ukierunkowania. Niniejsze opracowanie porusza zagadnienia szeroko rozumianego rozwoju społecznego, kompetencji społecznych oraz wskazuje na praktyczny model współpracy placówki edukacyjnej ze stowarzyszeniem społeczno-oświatowym. Wskazuje na istotne i fundamentalne elementy rozwoju społecznego, tak aby pozwolić NIEPEŁNOSPRAWNEMU intelektualnie stać się SPRAWNYM społecznie.

Słowa kluczowe: rozwój społeczny, kompetencje społeczne, edukacja ku dorosłości, niepełnosprawność intelektualna, wymiar praktyczny uspołeczniania, autonomia

On the Way to Adulthood – People with Intellectual DISABILITY Become Socially ABLE

Summary

People develop from the very beginning of life. With age, they acquire more and more skills and become independent and autonomous individuals. Due to their dysfunctions, an individual with intellectual disabilities is at a disadvantage at the outset. That is why they require systematic, continuous, and multidimensional support and guidance. This paper discusses the issues related to broadly defined social development and social competence and presents a practical model of cooperation between educational institutions and organizations for social and educational assistance. It indicates vital components of social development, so as to enable people with intellectual DISABILITIES become socially ABLE.

Keywords: social development, social competence, education toward adulthood, intellectual disability, practical aspect of socialization, autonomy

¹ *Model przygotowania jednostek niepełnosprawnych do dorosłego życia*, [za:] A. Krause, *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Kraków, Impuls, 2010, s. 51

Od niemowlęstwa do adolescencji

Okres ontogenezy każdego człowieka jest taki sam. Rozwój to „ciąg zmian podczas całego życia organizmu”² albo, mówiąc dokładniej, to „seria etapów, przez które przechodzi istota żywa, by osiągnąć pełnię rozkwitu”³.

Aby uczestniczyć w procesie tworzenia i wspomagania rozwoju, warto uwzględnić specyfikę jego poszczególnych okresów życia, które można podzielić na poszczególne etapy.

Analizując literaturę, zauważyć można, że autorzy dzielą je w różnoraki sposób. Różnice te wynikają z potrzeb konkretnych ujęć, np. podział rozwoju w psychologii, medycynie czy pedagogice.

Maria Żebrowska przedstawia podział pod kątem psychicznego rozwoju jednostki i wyróżnia następujące okresy: „niemowlęstwo (do 1 roku życia), wiek poniemowlęcy (od 1 do 3 roku życia), wiek przedszkolny (od 3 do 7 roku życia), wiek szkolny (od 7 do 11–12 roku życia) i wiek dorastania (od 12 do 18 roku życia)”⁴.

Fundamentalnym celem procesu rozwoju człowieka jest fakt, aby stawał się on coraz to bardziej doskonałą, lepszą i dojrzałą jednostką na wszystkich płaszczyznach życia (osobistej, społecznej, psychicznej, moralnej, fizycznej i poznawczej). Płaszczyzny te w dużej mierze uzależnione są od indywidualnych możliwości i predyspozycji rozwojowych człowieka.

Osoby związane z socjologią, psychologią, andragogiką czy gerontologią i zajmujące się etapem dorosłości, spotykają się z wieloma trudnościami w określeniu i nazwaniu dorosłości. Dorosłość to nie tylko fakt metrykalny, ale przede wszystkim proces rozwojowy, związany z osiąganiem kolejnych poziomów dojrzałości – biologicznej, społecznej oraz uczuciowej⁵.

Jeszcze trudniej zdefiniować dorosłość osoby niepełnosprawnej intelektualnie w aspekcie jej dojrzałości społecznej, zdolności do samodzielnego życia i niezależności.

W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele opracowań na temat osób dorastających z ograniczoną sprawnością intelektualną, w których poruszane są zagadnienia szeroko rozumianej dojrzałości i dorosłości. Wśród autorów poruszających tematykę problemów życia dorosłego człowieka, czy też dorastającego, a także szeroko rozumiane trudne drogi adaptacji i odnalezienia się w codzienności wymienić należy m.in.: Dorotę Krzemińską (2012), Beatę Cytowską (2012), Marzenę Buchnat (2015), Sonię Kędziorek (2017).

² A. S. Reber, E. S. Reber, *Słownik psychologii*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2005, s. 671

³ A. N. Sillamy, *Słownik psychologii*, Wrocław, Wydawnictwo Książnica, 1989, s. 256

⁴ M. Żebrowska, *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa, PWN, 1986, t. II, s. 258

⁵ Por. J. Viorst, *To, co musimy utracić*, Poznań, Wydawnictwo Zysk i Spółka, 1996, s. 176

Rozważając zagadnienia dojrzałości, dorosłości, okresu późniejszej adolescencji, nie sposób pominąć takich aspektów, jak: rozwój społeczny, kompetencje społeczne, socjalizacja czy autonomia.

Nie można rozważać prawidłowego rozwoju społecznego, nie wspominając o kształtowaniu i pogłębianiu kompetencji społecznych rozumianych jako nawiązanie więzi z innymi i przystosowanie społeczne.

Osoba niepełnosprawna intelektualnie wymaga ciągłego i długofalowego oddziaływania i wsparcia, aby osiągnęła taki poziom rozwoju społecznego, który pozwoliłby jej na „sprawne” funkcjonowanie w świecie.

Zadaniem pedagogów specjalnych powinno być takie ukierunkowanie, pokierowanie uczniem i jego rozwojem społecznym, aby:

- **wiedział**, jak skutecznie radzić sobie w różnych sytuacjach;
- **rozumiał**, że umiejętności społeczne to wiedza, zrozumienie i emocje⁶;
- **wchodził** w twórcze interakcje społeczne z innymi osobami i pełnił różne role społeczne;
- **dokonywał wyboru** z uwzględnieniem własnych i cudzych potrzeb⁷;
- **potrafił** mówić o swoich uczuciach, odczuciach, potrzebach i emocjach⁸;
- **miał** poczucie własnej wartości⁹;
- **był** niezależnym człowiekiem;
- **„sprawnie”** uczestniczył w życiu codziennym.

Holistyczne spojrzenie na jednostkę niepełnosprawną intelektualnie pozwoli wypracować w nim bycie niezależną i samodzielną osobą na miarę swoich potrzeb, predyspozycji i możliwości. To właśnie autonomia jest potrzebą każdego człowieka. Każdy z nas chce decydować o swoim życiu i mieć wpływ na jego przebieg. Działania ograniczające samodzielność i niezależność osób o obniżonej sprawności intelektualnej polegają na blokowaniu ich aktywności, nieuwzględnianiu ich możliwości i aspiracji w życiu osobistym, zawodowym czy społecznym. A przecież być człowiekiem to być osobą niezależną. Brak samodzielności hamuje rozwój jednostki.

⁶ Por. J. Rola, *Upośledzenie umysłowe jako czynnik ryzyka dla depresji dziecięcej*, Warszawa, Wydawnictwo WSPS, 1996, s. 45–55

⁷ Por. W. Pilecka, J. Pilecki, *Warunki i wyznaczniki rozwoju autonomii dziecka upośledzonego umysłowo*, [w:] *Spółczesność wobec autonomii osób niepełnosprawnych*, red. W. Dykcik, Poznań, Wydawnictwo Eruditus, 1996, s. 31–49

⁸ Por. R. J. Piotrowicz, E. Wapiennik, *Charakterystyka osób z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Pedagogika specjalna dla pracowników socjalnych*, red. D. M. Piekut-Brodzka, J. Kuczyńska-Kwapisz, Warszawa, Wydawnictwo APS, 2004, s. 39–50

⁹ K. Obuchowski, *Autonomia jednostki a osobowość*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, red. J. Reykowski, O. Owczynnikowa, K. Obuchowski, Wrocław, 1977, s. 77

O niezależności słów kilka

Autonomia to nie innego jak samodzielność¹⁰, poczucie własnej wartości, emancypacja, wolność, autodeterminacja, samorealizacja czy samookreślenie¹¹. Stanowi ona jedną z priorytetowych wartości w życiu każdego człowieka. W stosunku do osób niepełnosprawnych najważniejsze problemy dotyczą następujących zagadnień:

- autonomia jako samodzielność wykonywania zadań (Osoby mniej sprawne są bardziej zależne od innych ludzi w różnych sytuacjach zadaniowych wskutek wytworzonego poczucia zależności przez otoczenie społeczne. Wynika to między innymi z niewiary we własne siły i z nieumiejętności stałej kontroli nad poprawnością podejmowanych czynności i ich efektami);
- autonomia jako przejaw i rezultat procesu przystosowania (Podstawą dobrego przystosowania jest akceptacja ze strony innych osób. Próby pełnienia ról społecznych wymagają pozytywnych wzmocnień motywacyjnych i są wiarygodnym sprawdzianem umiejętności społecznych – integracyjne formy kontaktu i współdziałania z rówieśnikami);
- autonomia jako siła wyzwalamąca własną aktywność jednostki (Autonomiczna aktywność nie jest wymuszona przez otoczenie, wypływa z indywidualnych cech osobowościowych, potrzeb sytuacyjno-decyzyjnych określających subiektywne możliwości do samookreślenia się, posiada właściwości autokreacyjne. Jest drogą wyjścia z trudnej sytuacji oraz stawianie sobie wysokich wymagań, które pozwoliłyby im aktywnie zaistnieć w życiu społecznym);
- autonomia jako przygotowanie do życia w integracji społecznej (Opinia społeczna lokalnego środowiska niepełnosprawnych jest ważnym regulatorem funkcjonowania społecznego tych jednostek i sprzyja mechanizmom samosterowania i samorealizacji. Na rozwój osobowości może i powinna wywierać wpływ sama jednostka niepełnosprawna, aby przez całe życie rozwijać i podtrzymywać umiejętność samoregulacji oraz społecznego przystosowania się w zależności od rodzaju posiadanych doświadczeń i oceny własnej działalności)¹².

Decydowanie o sobie i o swoim postępowaniu stanowi impuls do rozwoju zarówno człowieka pełnosprawnego, jak i niepełnosprawnego. W przypadku niepełnosprawnych z ograniczoną sprawnością intelektualną osiągnięcie autonomii

¹⁰ I. Obuchowska, *O autonomii w wychowaniu niepełnosprawnych dzieci i młodzieży*, [w:] *Spółczesność wobec autonomii osób niepełnosprawnych. Od diagnoz do prognoz i do działań*, red. W. Dykcik, Poznań, Wydawnictwo Eruditus, 1996, s. 18–19

¹¹ W. Dykcik, *Problemy autonomii i integracji społecznej osób niepełnosprawnych w środowisku życia*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. W. Dykcik, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998, s. 325

¹² Tamże, s. 322–324

jest procesem bardzo zróżnicowanym, wielopoziomowym, długoterminowym i osiągalnym przy odpowiednio ukierunkowanej pomocy.

Warto nadmienić, że człowiek „w drodze ku dorosłości” podlega różnym czynnikom sprawczym¹³ (wewnętrznym i zewnętrznym), które wpływają na jego rozwój. Czynniki endogenne to m.in. uwarunkowania genetyczne, komplikacje z okresu prenatalnego i okołoudrodzeniowego¹⁴. Z kolei dla czynników egzogen-nych duże znaczenie ma wpływ szeroko pojętego środowiska – domu rodzinnego, szkoły, rówieśników, które jednostka pozyskała w procesie rozwojowym.

Maksymalny rozwój umiejętności społecznych będzie zależał od sytuacji wychowawczych, które jeżeli będą pełne lęku, oczekiwania porażki, zależności od otoczenia, wyuczonej bezradności, zewnętrznego poczucia kontroli, nie wpłyną na prawidłowy rozwój społeczny. Czynniki wewnętrzne i zewnętrzne są silnymi wyznacznikami rozwoju kompetencji społecznych osób niepełnosprawnych intelektualnie. Cytując za Teresą Żółkowską, można z całą pewnością stwierdzić, iż „[...] kompetencje społeczne osób z niepełnosprawnością intelektualną są wskaźnikami ich rozwoju społecznego”¹⁵.

Celem edukacji i rewalidacji młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie jest kształtowanie gotowości do aktywnego życia, podjęcia pracy, uzyskania ekonomicznej i osobistej niezależności potrzebnej „do przekroczenia progu dojrzałości”. Szkoła ma pomóc w realizacji zadań, ukazując uczniom ich życie w perspektywie holistycznej¹⁶.

Szkoła to nie tylko edukacja

Misją Branżowej Szkoły I Stopnia Nr 8 Specjalnej w Bytomiu jest wszechstronne przygotowanie ucznia do dorosłego życia, tak aby stał się on pełnowartościowym członkiem społeczeństwa. Celem zaś jest integracja młodzieży, kształcenie umiejętności współżycia społecznego oraz kompleksowe przygotowanie do pracy zawodowej.

Szkoła branżowa jest ostatnim etapem edukacyjnym osoby z niepełnosprawnością intelektualną i winna „[...] być bardziej nastawiona na poszukiwanie

¹³ Z. Wiatrowski, I. Modrzejewska-Smól, A. Afgański, *Pedagogika pracy i andragogika, z myślą o dorastaniu, dorosłości i starości człowieka w XXI w.*, Włocławek, Wydawnictwo LEGA, 2007, s. 221–222

¹⁴ D. Kornas-Biela, *Okres prenatalny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa, PWN, s. 39

¹⁵ T. Żółkowska, *Kompetencje społeczne osób z niepełnosprawnością intelektualną z perspektywy teorii przywiązania*, [w:] *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Paedagogica II*, red. D. Wolska, A. Mikrut, Kraków, Wydawnictwo Naukowe UP, 2012, s. 28

¹⁶ D. Wolska, Ł. Techmański, *Stymulowanie rozwoju psychofizycznego osób dorosłych z głęboką wieloraką niepełnosprawnością*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Paedagogica II*, red. D. Wolska, A. Mikrut, Kraków, Wydawnictwo Naukowe UP, 2012, s. 392–399

owej tożsamości danej osoby w kontekście dorosłości, w tym także przyszłej aktywności zawodowej”¹⁷.

Działania podejmowane w szkole oparte są przede wszystkim na systematycznym realizowaniu: podstawy programowej, szkolnego programu wychowawczego i programu profilaktyki, ale również podejmowaniu działań, które przyczyniają się do uspołeczniania jednostki.

W codziennym funkcjonowaniu placówki znajduje się również miejsce na współpracę grupy nauczycieli ze Stowarzyszeniem Społeczno-Oświatowym „PROGRES”. Stowarzyszeniem, którego głównymi założeniami jest:

- podejmowanie działań profilaktycznych i edukacyjnych skierowanych m.in. do młodzieży i rodzin zagrożonych marginalizacją społeczną oraz osób niepełnosprawnych;
- promowanie postaw prozdrowotnych w społeczeństwie poprzez promocję kultury fizycznej, sportu i turystyki, propagowanie turystyki i krajoznawstwa oraz ukazywanie aktywnych form wypoczynku oraz działanie w środowiskach osób niepełnosprawnych;
- rozpowszechnianie wszechstronnej edukacji społeczeństwa, w szczególności przez: upowszechnianie nowatorskich działań edukacyjnych oraz aktywizację środowisk lokalnych;
- propagowanie idei demokratycznych, wolności, równości i sprawiedliwości społecznej oraz idei społeczeństwa obywatelskiego;
- popularyzacja kultury, sztuki oraz ochrona dóbr kultury i tradycji;
- upowszechnianie postaw proeuropejskich wśród społeczeństwa poprzez współpracę w ramach Unii Europejskiej¹⁸.

Szkoła to nie tylko edukacja. Szkoła to także miejsce, w którym osoby niepełnosprawne intelektualnie mają szansę stać się „sprawnymi” i niezależnymi jednostkami. „Sprawnymi” nie tylko w wymiarze fizycznym, ale przede wszystkim w wymiarze społecznym.

Współpraca szkoły ze Stowarzyszeniem rozpoczęła się od zdiagnozowania środowiska uczniowskiego, poznania potrzeb i ustalenia wspólnego kierunku działań. Tak podjęte działania – konkretnie i stopniowo przygotowywały uczniów do pełnienia szeroko rozumianych ról społecznych, do bycia samodzielnym (na miarę swoich możliwości) i w pełni odpowiedzialnym za siebie i innych człowiekiem.

Analiza losów absolwentów naszej szkoły oraz osobiste kontakty z rodzeństwem bądź krewnymi uczęszczających do omawianej placówki wskazują, iż większość z nich po zakończeniu edukacji boryka się z problemem samodzielnego funkcjonowania w środowisku społecznym. Uwarunkowane jest to niepełno-

¹⁷ A. Wolski, *Praktyczny wymiar realizacji zajęć technicznych w gimnazjum z uczniami z autyzmem i dodatkowymi zaburzeniami rozwojowymi*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Paedagogica II*, red. D. Wolska, A. Mikrut, Kraków, Wydawnictwo Naukowe UP, 2012, s. 317

¹⁸ <http://www.ssoprogres.pl>, [dostęp z dn.: 08.05.2016]

sprawnością poznawczą (w stopniu lekkim i umiarkowanym), niejednokrotnie sprzężone z niepełnosprawnością ruchową, brakiem umiejętności poruszania się na rynku pracy, brakiem umiejętności posługiwania się technologią ITC, słabą znajomością języków obcych, wczesnym i nieświadomym macierzyństwem.

Brak dodatkowych zajęć kompensujących deficyty uczniów powoduje ich wykluczenie i problemy z pełnieniem ról społecznych, co często prowadzi do konieczności objęcia ich opieką przez instytucje pomocowe (MOPR, MOPS). W związku z niskim statusem społecznym (ubóstwo, bezrobocie) środowisko rodzinne najczęściej nie przykłada uwagi do diagnozowania i leczenia sprzężonych niepełnosprawności, co prowadzi do pogłębiania się problemów. Trudna sytuacja finansowa prowadzi również do ograniczenia aktywności społecznej. Młodzież nie ma możliwości wyjazdów, poznawania nowych miejsc, nabywania i trenowania nowych umiejętności społecznych, trenowania umiejętności komunikacyjnych, asertywności, co w konsekwencji prowadzi do zanikania jakiegokolwiek aktywności zawodowej i społecznej.

W związku z powyższym powstał pomysł realizacji projektów, które przyczyniałyby się do wyrównania szans oraz zapewnienia optymalnych warunków do szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Wśród projektów zrealizowanych przez Stowarzyszenie znalazły się m.in.:

- „*Tenis stołowy – mój krok do sprawności*”, w którym głównymi założeniami było m.in. upowszechnianie kultury fizycznej w środowiskach osób niepełnosprawnych intelektualnie, kształtowanie pożądanych postaw w rywalizacji indywidualnej i zespołowej, jak również wdrażanie do racjonalnego i konstruktywnego spędzania czasu wolnego.
- „*Chcesz mieć wyniki, odrzuć narkotyki*” – w ramach realizacji tego projektu udało się wśród uczniów z deficytami intelektualnymi poszerzyć wiedzę na temat uzależnień od środków odurzających, substancji psychoaktywnych i środków zastępczych prowadzących do narkomanii, a także poszerzyć wiedzę na temat asertywności.

W ramach realizacji tego projektu odbyły się również „Marszobiegi”. Założeniem tego działania była integracja zaprzyjaźnionych środowisk osób z niepełnosprawnością intelektualną. Poza aspektem integracji (wspólnego grillowanie) istotnym elementem było również wplecenie treści edukacyjnych i wychowawczych związanymi z profilaktyką uzależnień powiązanych z grami i zabawami ruchowymi oraz sprawnościowymi.

- „*Antidotum*” – głównym celem projektu było wspieranie działań polegających na zagospodarowaniu wolnego czasu w formie działań kulturalnych i sportowych oraz pokazanie konieczności uczestnictwa w życiu społeczno-kulturalnym i sportowym miasta i regionu. Uzyskana z Urzędu Miasta Bytomia dotacja w znaczącym stopniu przyczyniła się do realizacji projektu. Dzięki funduszom przyznany w ramach realizacji zadania możli-

we było wynajęcie sali, w której odbywały się zajęcia, zakupiono bilety do „Teatru Rozrywki” w Chorzowie, do Kompleksu Zamkowego w Starych Tarnowicach oraz do kopalni Guido w Zabrze.

- „*Sprawni niepełnosprawni*”¹⁹ – zadanie to obejmowało wspieranie działań w zakresie prowadzenia grupowych i indywidualnych szkoleń i warsztatów. Ich celem była aktywizacja zawodowa oraz organizacja wyjazdów szkoleniowych dla młodzieży niepełnosprawnej. Udział w projekcie wpłynął pozytywnie na poszerzenie wiedzy oraz nabycie podstawowych umiejętności z zakresu przedsiębiorczości, informatyki, języka obcego, świadomego macierzyństwa, komunikacji oraz relacji interpersonalnych. Działania te przyczyniły się do ułatwienia samodzielnego funkcjonowania osób niepełnosprawnych w środowisku społecznym.

Udział młodzieży w dwuetapowym projekcie „Sprawni – Niepełnosprawni”:

- pozwolił uczestnikom rozwinąć swoją tożsamość i pokazać, że każdy z nich jest wartościowym człowiekiem, który dużo wie, potrafi i rozumie;
- umożliwił integrację i liczne kontakty z grupą rówieśniczą;
- pokazał, że każdy ma możliwość dokonywania wyborów co do sposobu zaspokajania potrzeb, jak i wyboru, z kim chce działać, tworzyć i być (np. samodzielne dobieranie się w pary/grupy przy przydziale pokoi, rowerków wodnych, przejeździe kolejką gondolową);
- stwarzał sytuacje umożliwiające zaspokajanie swoich potrzeb, uczenie korzystania z tych możliwości pod kątem chęci, a nie przymusu (dokonywanie wyboru pomiędzy spacerem, graniem w gry planszowe czy np. odpoczynkiem), jak również umożliwiał samodzielne rozwiązywanie problemów i podejmowania decyzji;
- dawał możliwość ponoszenia konsekwencji dokonywanego wyboru, a także pokazywał, że każdy człowiek ma prawo do popełniania i naprawiania błędów (podczas pływania rowerkami wodnymi każdy z uczestników, pełniąc określoną rolę – sternika bądź kapitana, ponosił odpowiedzialność za wydane komunikaty czy podjęte działania, np. zła komenda powodowała płynięcie w innym kierunku);
- nauczył mówić o swoich potrzebach i odczuciach (np. sygnalizowania zmęczenia, czy dyskomfortu związanego z jakąś aktywnością)²⁰;

¹⁹ Tytuł projektu realizowanego przez Stowarzyszenie Społeczno-Oświatowe „PROGRES” w Bytomiu w ramach realizacji zadania publicznego gminy Bytom „w zakresie organizowania i prowadzenia szkoleń, kursów, warsztatów, grup środowiskowego wsparcia oraz zespołów aktywności społecznej dla osób niepełnosprawnych – aktywizujących zawodowo i społecznie te osoby” w okresie 01.07.2014–31.12.2014 r. Pomysłodawcami projektu są mgr Paweł Grabka i mgr Rafał Banaszczyk (nauczyciele Branżowej Szkoły I Stopnia Nr 8 Specjalnej w Bytomiu).

²⁰ Tamże, A. Wolski, s. 317

Każde podjęte działania i aktywności podparte były koniecznością komunikacji. Komunikacja w aspekcie werbalnego nawiązywania kontaktów jest warunkiem każdej interakcji społecznej. Uczniowie uczestniczący w dwu-trzydniowych wyjazdach do Gródka nad Dunajcem, gdzie mieli możliwość uspołeczniania się dzięki częstym rozmowom, jak również uczyli się pewnych wzorców zachowań, którą są podstawą w komunikacji interpersonalnej.

Podsumowanie

„Usprawnienie” niepełnosprawnych intelektualnie w wymiarze edukacyjno-społecznym przyczynia się do budowania pozytywnego obrazu samego siebie, powodując pozytywną ocenę własnej wartości oraz właściwe zachowania w sytuacjach nowych i nieznanach.

Aby realizacja tego zadania była możliwa i prowadziła do pozytywnych konsekwencji zarówno w wymiarze osobistym, jak i społecznym, warto przełamać istniejące stereotypy i pomóc niepełnosprawnym intelektualnie wyjść z zakłętego kręgu „wiecznego dziecka”. Należy stawiać przed nim wyzwania, wychodzić poza mury szkoły, aby stwarzać „nowe” sytuacje, w których będą zdobywać nowe wiadomości umiejętności i kompetencje niekoniecznie wyłącznie w wymiarze edukacyjnym.

Warto dać możliwości do prowadzenia dorosłego życia na miarę indywidualnych możliwości rozwojowych i pozwolić NIEPEŁNOSPRAWNEMU intelektualnie stać się SPRAWNYM społecznie.

Pamiętajmy, że usprawniając wpływamy na szeroko pojęty rozwój społeczny, który w ocenie Stanisława Kowalika „[...] jest w tym przypadku traktowany jako zmiana osobowości człowieka, która następuje pod wpływem oddziaływań środowiska społecznego, przygotowując go w ten sposób do coraz pełniejszego uczestnictwa w życiu zbiorowym”²¹.

Bibliografia

- Dykcik W., *Pedagogika specjalna*, Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006
- Dykcik W., *Problemy autonomii i integracji społecznej osób niepełnosprawnych w środowisku życia*, [w:] *Pedagogika specjalna*, red. Dykcik W., Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998
- Kornas-Biela D., *Okres prenatalny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. Harwas-Napierała B., Trempała J., Warszawa, PWN, 2005
- Kowalik S., *Rozwój społeczny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Tom 3, Rozwój funkcji psychicznych*, red. Harwas-Napierała B., Trempała J., Warszawa, PWN, 2008

²¹ S. Kowalik, *Rozwój społeczny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Tom 3 – Rozwój funkcji psychicznych*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa, PWN, 2008, s. 71

- Krause A., *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Kraków, Oficyna Wydawnicza Impuls, 2010
- Obuchowska I., *O autonomii w wychowaniu niepełnosprawnych dzieci i młodzieży*, [w:] *Spółczeństwo wobec autonomii osób niepełnosprawnych. Od diagnoz do prognoz i do działań*, red. Dykcik W., Poznań, Wydawnictwo Eruditus, 1996
- Obuchowski K., *Autonomia jednostki a osobowość*, [w:] *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, red. Reykowski J., Owczynnikowa O., Obuchowski K., Wrocław, 1977
- Pilecka W., Pilecki J., *Warunki i wyznaczniki rozwoju autonomii dziecka upośledzonego umysłowo*, [w:] *Spółczeństwo wobec autonomii osób niepełnosprawnych*, red. Dykcik W., Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1996
- Piotrowicz R., Wapiennik E., *Charakterystyka osób z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Pedagogika specjalna dla pracowników socjalnych*, red. Piekut-Brodzka D. M., Kuczyńska-Kwapisz J., Warszawa, Wydawnictwo APS, 2004
- Reber A. S., Reber E. S., *Słownik psychologii*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2005
- Rola J., *Upośledzenie umysłowe jako czynnik ryzyka dla depresji dziecięcej*, Warszawa, Wydawnictwo WSPS, 1996
- Sillamy N., *Słownik psychologii*, Wrocław, Wydawnictwo Książnica, 1989
- Viorst J., *To, co musimy utracić*, Poznań, Wydawnictwo Zysk i Spółka, 1996
- Wiatrowski Z., Modrzejewska-Smól I., Afgański A., *Pedagogika pracy i andragogika, z myślą o dorastaniu, dorosłości i starości człowieka w XXI w.*, t. II, Włocławek, Wydawnictwo LEGA, 2007
- Wolski A., *Praktyczny wymiar realizacji zajęć technicznych w gimnazjum z uczniami z autyzmem i dodatkowymi zaburzeniami rozwojowymi*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Paedagogica II*, red. Wolska D., Mikrut A., Kraków, Wydawnictwo Naukowe UP, 2012
- Wolska D., Mikrut A., *Stymulowanie rozwoju psychofizycznego osób dorosłych z głęboką wieloraką niepełnosprawnością*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Paedagogica II*, red. Wolska D., Mikrut A., Kraków, Wydawnictwo Naukowe UP, 2012
- Żebrowska M., *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży – tom 2*, Warszawa, PWN, 1986
- Żółkowska T., *Kompetencje społeczne osób z niepełnosprawnością intelektualną z perspektywy teorii przywiązania*, [w:] *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Paedagogica II*, red. Wolska D., Mikrut A., Kraków, Wydawnictwo Naukowe UP, 2012

Strony internetowe

<http://www.ssoprogres.pl>, [dostęp z dn.: 08.05.2016]